

ГРАД УСТАЈЕ У БОРБУ

За напад Немачке на Совјетски Савез чуло се већ у рано јутро 22. јуна. Вест је дошла преко радија и муњевито се проширила градом. Док је у априлском рату и непосредно после њега грађанима завладало једно тешко, мрачно расположење, сада, одједном, лица су се разведрила. Већина Београђана осетила је да је дошао преломни моменат у развоју ратне ситуације. Огромна већина дубоко је веровала да ће Хитлер доживети пораз на Истоку. Уједно су се тиме отварале и перспективе ослобођења наше земље.

Тај одлучни моменат у историји другог светског рата београдска партијска и скојевска организација дочекала је спремна да приступи непосредном организовању и покретању ослободилачке борбе.

На сам дан 22. јуна је, од раног јутра, била почела Месна конференција СКОЈ-а, која се одржавала илегално у једној згради на Вождовцу. Конференцији је присуствовало око 30 делегата, цео Месни комитет СКОЈ-а, делегати Покрајинског комитета СКОЈ-а и делегати Месног комитета КПЈ за Београд. Био је присутан и секретар Централног комитета СКОЈ-а Иво Лола Рибар, као и неколико чланова ЦК СКОЈ-а¹).

И управо када се на конференцији водила дискусија, стигао је глас о нападу Немачке на Совјетски Савез. На конференцији је одмах закључено да с тим у вези треба далеко више активизирати СКОЈ и омладину у Београду у борби против окупатора него до тада.

Одржавање Месне конференције СКОЈ-а управо 22. јуна 1941. године показује да су београдска партијска и скојевска организација тога дана биле у пуном напону рада на организовању родољубивих снага у граду за борбу против окупатора.

Политички реферат на овој конференцији поднео је члан Месног комитета СКОЈ-а Марко Никезић, а организациони реферат секретар комитета Лука Шунка. На конференцији је већ било говора о неопходности озбиљних организационих припрема за вођење борбе против окупатора.

ПОЗИВ ПАРТИЈЕ У ОРУЖАНУ БОРБУ

Одмах по добијању вести о немачком нападу на СССР, истога дана, 22. јуна 1941. године, Политбиро ЦК КПЈ хитно је одржао састанак. Политбиро је заседавао у Молеровој улици број 43, у стану банкарског чиновника Воје Мрчарице. На овом састанку били су присутни чланови Политбироа: Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Иван Милутиновић и Милован Ћилас. Осим њих, на састанак су били позвани чланови Централног комитета Сретен Жујовић и Иво Лола Рибар и руководиоца технике ЦК КПЈ Светозар Вукмановић Темпо²⁾. Политбиро је на овом састанку размотрио ситуацију створену немачким нападом на Совјетски Савез. После свестране анализе нових догађаја закључено је да је потребно одмах позвати народ на оружану борбу против окупатора. О томе је Тито на Петом конгресу КПЈ рекао:

„Ријешено је да ЦК КПЈ, као и остали централни и покрајински комитети, издаду прогласе народу с позивом на оружану борбу ...”

До вечери истога дана већ је био написан проглас ЦК КПЈ у коме је дата оцена немачког напада на СССР и у коме се свим родољубима и комунистима у земљи налаже да неодложно почну оружану борбу против окупатора. Текст овог прогласа достављен је илегалној штампарији ПК КПЈ за Србију, која се налазила у илегалном стану у Шумадијској улици број 187. Ту је овај проглас већ 23. јуна штампан, па је отпочело његово растурање у Београду и у читавој земљи.

У борбу против окупатора! — такав је био одговор народа Југославије и њихове Комунистичке партије у тренутку када су Немци напали Совјетски Савез, такав је био и одговор читавог родољубивог Београда.

„Дошао је онај најтежи час кога смо ми у нашој борби предвидели”, каже се у прогласу ЦК КПЈ од 22. јуна 1941. године. „Ми смо знали шта спремају фашистички злочинци против СССР и читавог радног човечанства. Крвожедни фашистички властодршци који држе у ропству своје народе и народе подјармљених земаља Европе, навестише нам рат до истре-

²⁾ Чланови Политбироа Едвард Кардељ и Франц Лескошек 22. јуна налазили су се у Словенији. У вези с текућим задацима, на састанке Политбироа су и пре 22. јуна често били позивани Лола Рибар, Жујовић и Вукмановић, заједно или појединачно. Њима је био упућен позив и на поменути састанак с обзиром на огромну важност момента и потребу брзог и енергичног спровођења партијских задатака.

бљења, навестише преко радија крвави покољ комуниста. Ми ту борбу прихватамо, јер смо је и очекивали и ми смо се за њу спремали. „У тој борби неће бити пардона ниједном комунисти!" — деру се фашистичкрвници. А ми им кажемо: „У тој борби неће бити пардона злочиначким фашистичким вођама и њиховим верним слугама, у тој борби неће бити пардона финансијској олигархији и њеним сатрапима".

Одлука коју је Политбиро ЦК КПЈ донео у Београду у Молеровој улици број 43 имала је огроман историјски значај. Од 22. јуна 1941. целокупна акција КПЈ и СКОЈ-а усмерена је непосредној организацији оружане борбе против окупатора у Југославији. Према сећању савременика, већ 22. јуна увече и сутрадан члановима Партије било је преко секретара Ђелија саопштено, у вези с почетком напада Немачке на Совјетски Савез, да је Партија стављена у мобилан положај. Сваки њен члан који жели и даље остати члан Партије имао је да се подвргне строгој дисциплини и условима ратне приправности. Ова саопштења су на већину чланова Партије деловала као мобилизациони подстрек за извршавање свакодневних партијских задатака.

У Београду је тих дана одржано мноштво веома значајних састанака. Београд се претворио у центар у коме су се бројни руководећи органи народноослободилачког покрета формирали, састајали и доносили своје планове за покретање оружане ослободилачке борбе.

Према сећању Рате Дугоњића, истог дана, 22. јуна, негде у Бранковој улици, вероватно у каснијим вечерњим часовима, био је одржан такође састанак Бироа ЦК СКОЈ-а. Том приликом говорило се о припремама за покретање борбе, о потреби сакупљања оружја, о агитацији за оружану борбу и потреби повезивања са свима онима који хоће да се боре против окупатора. Вероватно је том приликом било речи и о прогласу омладини Југославије с позивом да ступи у ослободилачку борбу. Овај проглас ЦК СКОЈ-а био је написан и штампан 1. јула 1941. године. (Проглас је умножен на гештетнеру у илегалној техници ПК СКОЈ-а, у Куршумлијској улици број 12.)

Биро Покрајинског комитета КПЈ за Србију одржао је 23. јуна свој састанак у Шуматовачкој улици број 30. Састанку су присуствовали: Александар Ранковић, Спасенија Бабовић, Вукица Митровић, Љубинка Милосављевић, Милован Ђилас, Благоје Нешковић, Мома Марковић и Милош Матијевић Мрша. Покрајински комитет је том приликом расправљао и доносио одлуке о непосредном организовању оружане акције против окупатора у Србији.

Покрајински комитет одредио је за све округе партијске и друге инструкторе, од оних који су се већ налазили на

терену, или комунисте који ће бити упућени из Београда. Задатак ових инструктора био је да, заједно са окружним комитетима и партијским организацијама, приступе непосредном организовању партизанских одреда који би одмах ступили у оружану борбу противу окупатора и њихових помагача. Исто тако, било је неопходно што пре упознати целу партијску организацију са одлуком Централног комитета о потреби неодложног почетка оружаных акција противу окупатора. Тако је из Београда, крајем јуна и почетком јула, на терен отишла још једна група организатора устанка. Њихов распоред за поједине округе, заједно с онима који су се већ налазили на терену, био је следећи:

- аранђеловачки округ — Милан Благојевић и Недељко Жакула;
- пожаревачки округ — Мома Марковић;
- поморавски округ — Петар Стамболић;
- шабачки округ — Миле Ивковић и Данило Лекић;
- ваљевски округ — Милош Минић, Драгојло Дудић и Жика Јовановић;
- ужички и чачански округ — Милан Мијалковић;
- крушевачки округ — Мирко Томић;
- крагујевачки округ — Сметислав Стефановић Ћећа;
- зајечарски округ — Миленко Брковић и Добривоје Радосављевић Боби;
- краљевачки округ — Гојко Николиш;
- нишки округ — (Топлица и Лесковац) — Света Младеновић, Лепа Стаменковић, Драги Стаменковић, Разуменка Петровић и Василије Буха.³⁾

³⁾ Поједини од поменутих инструктора ПК већ су се налазили на терену. Неки од њих били су чланови ПК (Мома Марковић, Драгојло Дудић, Милан Мијалковић и Мирко Томић). — *Милан Благојевић (Наталинци, 1905—1941)*, металски радник, члан је КПЈ од 1928. после учешћа у неколико штрајкова. Као борбени радник и комунист отишао је да се добровољно бори у Шпанији (1936/1938), где је постао официр Шпанске републиканске војске. По поразу Шпанске Републике, вратио се илегално у домовину и наставио револуционарну борбу. Више пута је хапшен. На почетку устанка истакао се као руководилац борбе у аранђеловачком крају, те постаје одмах командант I шумадијског одреда, који је под Благојевићевом командом (јула—октобра 1941) постигао огромне успехе. Благојевић је мучки убијен 28. октобра 1941, када се из ослобођеног Ужица возом враћао у Милановац. У Пожези, четници Драже Михаиловића насилно су га скинули из воза, затим мучили и убили. — *Недељко Жакула*, адвокатски приправник, био је комесар I шумадијског одреда. Погинуо је децембра 1941. у селу Црнуће у борби са четницима. — *Драгојло Дудић* (Клинци, Ваљево, 1887—1941), земљорадник, постао је члан КПЈ 1920. Учесник у балканским ратовима и I светском рату. Читао живот посветио је политичком просвећивању и уздизању сељака. Више пута је хапшен и затваран. Године 1940. изабран је за члана ПК КПЈ за Србију, а обављао је и раније разне партијске функције. Био је 1941. године омиљен руководилац устанка у Колубарском крају. У слободном Ужицу, новембра 1941, постао је први

Осим тога, првих дана и током месеца јула из Београда је, да би се помогло покретање борбе на терену, упућено више десетина искусних комуниста, пре свега оних који су у граду били компромитовани и којима је претила опасност од полиције. Њихов је задатак био да помогну партијским и скојевским организацијама у мобилизацији за устанак. Првих дана месеца јула из Београда је такође упућен извештај број другова на руководеће дужности у партизанске одреде. Тако је Коча Поповић отишао за команданта Космајско-посавског одреда, Душан Јерковић за комесара Космајског одреда, Милан Благојевић за команданта Првог шумадијског одреда, итд.

На тај начин је београдска партијска организација, већ у првим данима устанка, имала ванредно значајну улогу, јер је устанку дала многе своје најбоље кадрове. И касније, када се устанак већ развио, многи београдски комунисти који су долазили у партизанске одреде добијали су често руководеће војне и политичке дужности.

На истом састанку Покрајинског комитета закључено је да се читава партијска организација у Србији стави у мобилно стање. Покрајински комитет је том приликом такође расправљао о прогласу народу с позивом за оружану борбу

председник Главног НО одбора за Србију. Погинуо је крајем новембра 1941. године у борби с Немцима на Мачкату (Златибор). — *Петар Стамболић* данас председник Савезног извршног већа. — *Миодраг Иковић Цуст* (1917—1943), студент, рођен у Чачку. Од 1934. године живи у Београду, где завршава седми и осми разред гимназије. Већ тада је пришао напредном омладинском покрету. Био је председник литерарне друштине „Нада“ у I мушкој гимназији, а као студент Техничког факултета и председник Централног одбора Удружења студената технике. У чланство КПЈ примљен је јануара месеца 1938. У лето 1941. био је постављен за партијског инструктора за Мачву. На овој дужности остао је све до 1942. године када је ухваћен од стране четника у околини Чачка. Предат је Гестапоу и одведен у логор на Бањици. У пролеће 1943. одведен је у логор Маутхаузен, где је и убијен. — *Данило Лекић* данас је стални представник Југославије у ОУН. — *Милош Минић* данас је члан ЦК СКЈ и члан Савезног извршног већа. — *Живорад Жикица Јовановић Шпанац* (Ваљево, 1914—1942), студент, још веома млад, 1935. године постао је члан КПЈ, а 1937. отишао је да се бори у Шпанију, одакле се вратио са десет рана. Испалио је прве хице на непријатеља у Србији 7. јула 1941. у Белој Цркви, огласивши почетак устанка. Био је један од руководилаца устанка у ваљевском крају, вршећи многе командне дужности у Ваљевском одреду. Погинуо је у пролеће 1942. у селу Радановцу, у тешкој борби против недићеваца и четника. — *Милан Мијалковић* (Винорача, Јагодина, 1897—1941), професор. Већ крајем 1920. године био је члан Градског комитета СКОЈ-а у Београду и један од оснивача и најактивнијих чланова марксистичког студентског клуба и друштва „Побратимство“. Постао је члан КПЈ 1924. године. Као професор средње школе службовао је у Вршцу, Куманову и Крагујевцу, где је веома активно политички деловао. Године 1929. осуђен је на 7 година робије и ту казну је издржао у Ср. Митровици. По изласку на слободу наставио је револуционарни рад, и поред не колико нових хапшења. Постао је секретар ОК КПЈ за Јагодину, а

противу окупатора. Овај проглас био је убрзо састављен и почетком јула штампан у поменутој илегалној штампарији Покрајинског комитета:

„Сада се ради о потпуном слому фашизма" — каже се у овом прогласу Покрајинског комитета КПЈ за Србију — „о ослобођењу човечанства од тих подивљалих хорди. Управо, ради се о борби на живот и смрт, од чијег исхода зависи не само судбина СССР-а, већ и судбина и слобода читавог српског народа, свих поробљених народа Југославије. За српски народ се сада поставља питање: бити или не бити. Или роб подивљалих фашистичких банди, које нас, Словене, сматрају нижом расом, или народ срећан, слободан и независан!

Српски народе, не оклевај! Сада и само сада куцнуо је час да учинимо крај насиљу окупатора... Сети се, српски народе, своје славне прошлости и не слушај кукавице и малодушнике који позивају на чекање. Чекати — то значи играти се својом судбином, будућношћу народном."

1940. изабран је за члана ПК. По окупирању земље одређен је да ради на организовању устанка у ужичком округу, где је и погинуо 18. августа 1941. године, у борби код села Градине. — *Мирко Томић*, види стр. 263—4. — *Светислав Стефановић Ћећа* данас је председник Одбора за унутрашње послове Савезног већа Савезне народне скупштине. — *Миленко Брковић Црни* (Кутина, 1912—1941), радник, био је веома активан у београдској партијској организацији од 1936. до 1941, када је одређен за секретара ОК КПЈ за зајечарски округ. На тој дужности био је, септембра 1941, ухапшен и зверски мучен у затвору, где се херојски држао. Обешен је истог месеца у Зајечару, на месту званом Краљевица. — *Добривоје Радосављевић Боби* данас је потпредседник Скупштине Србије. — *Гојко Николиши* данас је генерал-пуковник ЈНА. — *Сретен Младеновић Мика* (Крагујевац, 1916—1942), радник, био је још од 1936, када је постао члан КПЈ, један од руководилаца радника у Крагујевцу. Радио је и у Београду и Краљеву, где је учествовао у неколико штрајкова. Године 1940. је члан ОК КПЈ у Крагујевцу а непосредно пред рат именован је за секретара ОК КПЈ за нишки округ. Био је један од руководилаца устанка у јужној Србији. После једне борбе Озренског одреда у пролеће 1942, у којој је учествовао, као рањеник заробљен је од стране четника и стрељан. — *Лепа Стаменковић* (Лесковац, 1915—1943), радница, дуго је радила у текстилној индустрији у Београду, где је већ 1933. постала члан КПЈ. Припадала је кругу најборбенијих радника у Београду и вршила многе одговорне дужности у Партији и синдикатима. Више пута је хапшена. Од 1941. је секретар ОК КПЈ за лесковачки округ и један од руководилаца устанка у јужној Србији. Ухапшена је септембра 1942. у Нишу на илегалном раду. Издржавши натчовечанске муке у затвору у Нишу, пребачена је у логор на Бањици и крајем 1943. је стојељана. — *Драги Стаменковић* данас је секретар Градског комитета СКС за Београд и члан ЦК СКЈ. — *Разуменка Петровић* данас је директор Завода за заштиту споменика у СР Србији. — *Василије Буха* — види стр. 285—6.

Пет дана после немачког напада на СССР (27. јуна 1941. године) у Београду је, на састанку Политбироа ЦК КПЈ, био образован Главни штаб Народноослободилачких партизанских одреда Југославије, у који су тада ушли чланови Политбироа ЦК КПЈ. Том приликом за команданта свих партизанских одреда био је одређен генерални секретар КПЈ Јосип Броз Тито. Било је одлучено да Београд буде седиште Главног штаба. Тако је Београд постао центар не само политичке борбе противу окупатора већ и војне акције за ослобођење земље.

Упоредо с тим, ослободилачки рад београдске и земунске партијске и скојевске организације тих дана се необично брзо развијао. Одржано је веома много састанака партијских и скојевских руководства и организација и преко њих се преносио став Централног и Покрајинског комитета Партије. У сећању учесника ових састанака најдубље се урезало широко партијско саветовање, одржано почетком јула у атељеу вајара Стевана Боднарова у улици Ђирила и Методија. Илегалне десетине такође су одржавале своје састанке и расправљале о непосредним оружаним акцијама у самом граду.

Срески комитет КПЈ у Земуну упутио је тих дана проглас грађанима Земуна и околине, у коме се између осталог каже:

„... Радници и сељаци! Комунистичка партија, ваша партија, вас позива да не дозволите да ваше фабрике и железнице несметано раде за крваве угњетаче, да не дозволите да ваше жито, које сте залили властитим знојем, одвезу ваши заклетии непријатељи ... Српски народе Земуна и околине! Комунистичка партија те позива у борбу ... Зато не чекај ни часа ... Хрватски, немачки и словачки народе Земуна и околине!... Комунистичка партија вас позива да ступите у редове ове велике ослободилачке војске, која ће донети читавом нашем народу лепшу и срећнију будућност ... Комунисти Земуна и околине! Пред вама стоји тежак али чиста задатак... Удесеторостручите своје снаге!... Организуйте цео народ у велику ослободилачку борбу."

ПОКУШАЈ ОКУПАТОРА ДА СПРЕЧИ ПОКРЕТАЊЕ ОСЛОБОДИЛАЧКЕ БОРБЕ

Београд је постао жижа ослободилачке борбе упркос томе што су и немачки окупатори и домаћа полиција управо тих истих дана улагали велике напоре да спрече ма какав

покушај акције противу окупатора. Они су већ 22. јуна почели предузимати тзв. „превентивне мере“.

Начелник управног штаба немачког команданта Србије Харолд Турнер упутио је тога дана писмо Аћимовићу и тражио да се изврши хапшење свих руководећих комуниста. Аћимовић је имао „да нареди шефу полиције у Београду да још ноћас изврши хапшење њему познатих комуниста града Београда. Ове особе треба затворити на Ади Циганлији. Доцније треба како ове, тако и остале у земљи ухапшене злочиначке елементе и комунисте спровести у концентрациони логор ... Истовремено постарајте се да се јеш током ове ноћи похапсе сви борци црвене Шпаније“, наређује Турнер.

Осим тога, у самом Београду је, према Турнеровом наређењу, било потребно предузети изванредне мере. Полиција је имала да уведе поштрену уличну службу дању и ноћу, а шеф полиције требало је да нарочито обезбеди чување јавних зграда, мостова и других важних објеката.

Покрајински комитет КПЈ за Србију био је обавештен о рацији која се припрема на комунисте и њихове симпатизере.⁴⁾ Зато је свим партијским организацијама благовремено јављено да нико од познатијих комуниста и симпатизера не остане у свом стану већ да се повуче у најдубљу илегалност. Па ипак, полицијска рација 22. 23. и наредних дана јуна довела је до извесних хапшења. Мањи број комуниста и симпатизера није могао на време бити упозорен да се склони.

Међу ухапшенима налазили су се: Лазар Мамузић, члан Среског комитета КПЈ за Земун, Вукашин Антић-Додић, чиновник Народне банке, Слободан Шкеровић⁵⁾, студент, затим група другова у стану у коме се налазила штампарија Покрајинског комитета.

⁴⁾ О рацији коју су припремале немачка и домаћа полиција непосредно уочи напада Немачке на СССР Покрајински комитет је био обавештен путем везе са људима запосленим у Управи града Београда. Тако је, на пример, уз све потребне мере предострожности, одржавана веза са шефом картотеке Управе града Београда Јанком Јанковићем, преко којег је Партија често бивала упознавана о разним полицијским плановима, о чему ће касније бити речи. Види стр. 241.

⁵⁾ Слободан Шкеровић (Цетиње, 1913—1941), студент, приступио напредном покрету још у гимназији. На студијама у Прагу, 1933. про-теран је из ЧСР као „опасан револуционар“. На основу пресуде Суда за заштиту државе издржао је 4 године робије у Сремској Митровици, да би касније поново неколико пута био хапшен и суђен. Ухапшен је међу првима у полицијској рацији 22. јуна 1941. — Вукашин Антић-Додић (Врање, 1909—1941), чиновник Народне банке у Београду, био је један од истакнутих партијских активиста у СБОТИЧ-у, а касније (1940) постао је члан Покрајинског одбора Народне помоћи за Србију. Учествовао је у разним политичким акцијама и демонстрацијама које је Партија организовала.

Ова штампарија била је скривена у кући чији је власник била породица Дирила и Љубице Жужек. Кућа је имала два стана, а у једном од њих, који се водио на име др Радомира Герића, лекара, као закупца стана, радила је илегална штампарија. У истом стану, као Герићева жена, била је пријављена Брана Перовић, да би несметано могла радити у штампарији. Поред тога, у том стану се крио Владета Поповић Шпанац. Полиција је од раније имала неке податке о овој кући и 22. јуна упала је у зграду. Међу агентима су се налазили Космајац и Грујичић. Космајац је у Герићевом стану одмах препознао Владету Поповића и почео је да га туче. Жужек, Герић и Владета Поповић ухапшени су том приликом и у целој згради био је извршен претрес, али штампарија није откривена. Штавише, у овој истој штампарији, крајем јуна и током месеца јула, штампани су прогласи Централног и Покрајинског комитета Партије. Сви ухапшени комунисти, изузев доктора Герића, касније су стрељани.⁶⁾

Тих дана је у полицијској рацији био ухапшен Богдан Велашевић,⁷⁾ један од руководиоца средњошколске омладине. Он је био дошао из Црне Горе у Београд да у Средњотехничкој школи положи матуру, али је један средњошколац-агент довео у школу полицијске агенте и Велашевић је одведен са самог испита. И он је касније био стрељан.

⁶⁾ Породица *Жужек*, *Цирил* (1896—1941) и *Љубица* (1895—1944), дала је велик допринос илегалној борби КПЈ. Цирил је постао члан Партије 1939, када је радио као поштански контролор. У кући Жукевих још од 1940. била је смештена илегална партијска штампарија, а сама кућа служила је готово за све време рата као склониште партијским илегалцима и за илегални материјал. Цирил је ухапшен приликом рације већ јуна 1941. и после петнаестак дана изведен је на стрељање заједно с првим жртвама ослободилачког покрета. Љубица је стрељана почетком септембра 1944. године. — *Владета Поповић Пишецки* (Сврљиг, 1911—1941), студент, још од 1931. године почео је да се истиче радом у напредном студентском покрету па је убрзо постао један од његових руководиоца. Као борац интернационалних бригада борио се у Шпанији од 1937—1939. Био је у концентрационом логору у Француској, а по повратку у земљу хапшен је и кажњаван. После априлског слома радио је у илегалној штампарији ПК КПЈ на Авалском друму. Његово храбро држање у полицији, као и држање других похапшених другова, омогућило је да ова штампарија не буде откривена све до 1943. године. — *Др Радомир Герић* данас је саветник у Савезном секретаријату за народно здравље. — *Брана Перовић* данас је инжењер у Београду.

⁷⁾ *Богдан Велашевић* (Даниловград, 1917—1941), матурант Средњотехничке школе, био је један од руководиоца СКОЈ-а и напредног средњошколског покрета у Београду. Био је веома омиљен у редовима напредних средњошколаца, али и обележен у полицији као један од активних комуниста. После априлског слома склонио се из Београда, и када је јуна 1941. из Даниловграда дошао да положи матурски испит, био је проказан и одведен у затвор. Стрељан је већ средином јула 1941.

У општој рацији на комунисте полицајци су успели у Београду да ухапсе око 150 људи, међу којима и више десетина комуниста које је полиција од раније познавала. Али хапшења су овом приликом углавном вршена случајно и насумице. Све партијске и скојевске организације остале су сачуване и наставиле су припреме за покретање борбе против окупатора.

Међутим, полиција је непрекидно ширила свој апарат и мрежу агената, преко којих је вршила све јачи притисак на становништво. Према расположивим подацима, у Београду је 27. јуна било већ 878 полицијских стражара и надзорних чиновника полицијске страже, и 240 агената распоређених у разним надлештвима и установама. Сви они били су дужни свакодневно да подносе извештаје и о најмање сумњивим кретањима или разговорима које су запажали у својој околини. Управа града Београда је поново узела у службу све бивше активне жандарме.

Окупационе власти одлучиле су 22. јуна да сваки отпор окупатору који се буде појавио у Београду или Србији има да буде сузбијен полицијским снагама. Према замисли окупационих штабова, немачке војне јединице и војни органи није требало да се мешају у гушење отпора окупатору. Превентивно хапшење комуниста било је поверено Драгом Јовановићу, управнику града Београда. Ради успешнијег извршења свих тих задатака, полиција је у Београду крајем јуна и почетком јула од Немаца почела да добија и оружје.

Уједно су окупационе власти поопштравале поједине прописе и наредбе. Командант Србије издао је 27. јуна уредбу којом је обзнанио да ће се сва кажњива дела на заузетој југословенској територији кажњавати према немачким казним одредбама. Овом уредбом биле су предвиђене казне против ма каквих иступа према немачкој војној сили и њеним припадницима или према немачким организацијама.

Али, ни све ове мере за организовање полицијске власти и вршење психичког притиска на становништво окупациони штабови нису сматрали довољним. Већ 5. јула 1941. године, дакле пре него што је од стране устаника и један метак у Србији био испаљен против окупатора, у Београду је обзнањено да је стрељано 13 лица ухапшених у полицијској рацији. Требало је да то буде мера застрашивања у случају покушаја да се покрене борба против окупатора. Није познато која су лица стрељана, али се зна да међу њима није било истакнутијих активиста комунистичког покрета, како се то каже у званичном саопштењу.

Међутим, све мере окупаторске полиције да спречи појаву ослободилачке борбе нису имале никаквог резултата.

ИСТОРИЈСКИ САСТАНАК 4. ЈУЛА

У Београду је 4. јула одржан још један историјски састанак. У кући Владислава Рибникара, у Ботићевој улици број 5, окупили су се чланови Политбироа ЦК КПЈ и том приликом закључили да оружане акције против окупатора треба неодложно да отпочну. Израђен је детаљан план о почетку партизанских акција и формирању партизанских одреда у Србији. Била су састављена упутства за акције и организацију партизанских одреда, која су упућена свим партијским руководствомима у Југославији.

На овом састанку утврђен је састав Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Србије, у који су ушли: Сретен Жујовић, Филип Кљајић, Бранко Крсмановић, Никола Груловић и Родољуб Чолаковић.⁸⁾ Главни штаб партизанских одреда за Србију је убрзо (8. јула) прешао из Београда на терен Србије, како би могао непосредно да руководи оружаном борбом.

Полицијске рације и окрутне окупаторске мере за очување безбедности и мира нису смањиле оптимистичко расположење партијских и скојевских активиста и великог дела грађана у вези са исходом рата на Истоку. Првих дана после немачког напада на Совјетски Савез људи су очекивали да ће немачке трупе одмах почети да трпе поразе. Оптимистичко расположење је у толикој мери захватило један број партијских функционера да се, према сећању неких од њих, у агитпропу Покрајинског комитета за Србију чак говорило о томе да ће Немачка убрзо капитулирати и да треба предвидети личности за нову ослободилачку владу, која би у том случају узела власт у своје руке.

⁸⁾ Родољуб Чолаковић данас је члан ЦК СКЈ и председник Комисије за историју ЦК СКЈ. — Никола Груловић (1888—1959), рођен у селу Бешки код Старе Пазове, кожарски радник, више од 45 година борио се за ствар радничке класе и социјализма. Био је члан Социјалдемократске партије (од 1910), затим 1917—1918. борац на страни револуције у Русији, где је постао командант III југословенског одреда Црвене гарде. По доласку у земљу 1919. изабран је за председника Југословенске револуционарне комунистичке групе „Пелагић“. Био је делегат на Конгресу уједињења, а касније је изабран за комунистичког народног посланика. Учесник је Трећег конгреса Коминтерне. Био је један од најбољих активиста и руководиоца Савеза кожараца и Независних синдиката. Више пута је хапшен и осуђиван. Био је члан ПК КПЈ за Србију (1934) и за Војводину (1943) и касније члан ЦК СК Србије. У ослобођеном Ужицу 1941. радио је као члан Главног народноослободилачког одбора за Србију и обављао разне функције у партизанским штабовима и јединицама. Од 1945. до 1950. вршио је разне одговорне дужности у дипломатској служби. До 1958. биран је стално за народног посланика у Народној скупштини Србије и био председник скупштинског Већа. Умро је у 72-ој години живота.

Међутим, очекивања да ће се Црвена армија брзо обрачунати с немачком војском полако су сплашњавала, јер су немачки извештаји јављали о продирању немачких трупа у дубину совјетске територије. У редовима родољуба почеле су се водити дискусије о томе да ли је то нека специјална тактика или слабост Црвене армије. Код неких, који су страшно веровали у муњевиту победу Црвене армије, њено повлачење, па и порази, изазивали су разочарање. Вера у снагу СССР-а, коју је КПЈ годинама ширила и развијала, била је тако велика да сад многи нису могли схватити да немачка војска заиста продире у дубину совјетске територије. Све ове дискусије, према сећању савременика, Тито је одлучно прекинуо већ 4. јула на састанку Политбироа у Рибникаревој кући, тражећи да се обуставе јалове дискусије о Источном фронту.

„Доста с тим дискусијама о совјетском фронту“, рекао је отприлике Тито. „Пустимо совјетске другове да се сами разрачунавају са Немцима, а ми да направимо свој фронт, да дискутујемо о нашим задацима, а не о задацима совјетских другова.“

Тако је устанак у Југославији јула 1941. КПЈ покренула под тренутно неповољним дејством догађаја на Источном фронту.

ПРВЕ ДИВЕРЗИЈЕ У ГРАДУ

Београдска и земунска партијска и скојевска организација већ почетком јула организовале су оштре акције против окупатора и цео месец јул био је испуњен борбеним наступом појединих ударних група и раније формираних илегалних десетина. Број ових акција био је тако велик да ни окупационе ни полицијске власти нису успевале све да их региструју, а ни припадници народноослободилачког покрета, од којих су многи погинули, нису о тим акцијама остављали писменог трага. Зато је немогућно побројати и описати све ове акције. Из сачуваних полицијских и немачких докумената види се да су ударници настојали да на сваки начин непријатељу нанесу што веће штете на разним објектима, али су исто тако вршили акције политичког карактера у намери да збуне и заплаше окупаторе и њихове слуге и охрабре домаће становништво.

При извођењу акција против окупатора у граду, београдски комунисти и ослободилачке ударне групе имали су да савладају мноштво опасности и тешкоћа. Улицама су се непрестано кретале наоружане немачке војне патроле, а на многим местима вребала је жандармерија у дослуху с агентима и доушницима разних врста. За кретање грађана је још

увек постојао полицијски час, тако да се у касним вечерњим часовима није смело излазити на улицу. Ипак је партијска организација Београда смело непосредно руководила антиокупаторским акцијама, а комунисти су испојили широку иницијативу и разноврсност у начину извођења акција и избору објеката на које ће се извршити напад.

Из расположивих података види се да је већ 4. јула био пресечен главни вод београдске радио-станице, услед чега је она морала да обустави рад више од два часа.

После неколико дана, 10. јула, диверзанти су у улици Поенкаревој (данас Македонској) број 4 пресекли војни и телефонски кабл којим се служила немачка војна јединица „Штерингштеле“ и тако је оставили без телефонске везе. У овој, као и у већини других акција, окупационе власти никог нису успеле да ухвате.

Писање квислиншке штампе вређало је национална осећања народа. Стога је Месни комитет КПЈ одлучио да организује демонстративну акцију паљења квислиншких новина. Прва таква акција изведена је 12. јула, код Карађорђевог парка, где су припадници народноослободилачког покрета извршили протестно паљење окупаторске и квислиншке штампе. Неколико омладинаца пресрело је двојицу продаваца новина, одузело им све што су носили и убрзо су окупаторске новине плануле у пожару. Омладинци су се брзо удаљили. Сличне акције спаљивања новина тада су изведене и у другим деловима града.

Велику штету наносили су припадници илегалних десетина и ударних група пресецањем телефонских и телеграфских веза којима су се користили окупатор и домаћи квислиншки апарат власти. Тако су 12. јула, око 22,30 часова, ударници пресекли све телеграфско-телефонске везе између железничких станица Жарково и Чукарица.

Антифашистички омладинци су на дан 14. јула истакли у Книћаниновој улици ослободилачке пароле: „Ништа окупаторима!“, „Напоље са окупаторима!“ и друге. Акција истицања антиокупаторских и ослободилачких парола била је узела у лето 1941. године у Београду широког маха. Негде су овакве пароле исписиване разним бојама на оградама и зградама, а често су претходно биле написане на великим површинама хартије и тако истицане на разним подесним местима.

Поменута акција исписивања парола 14. јула успела је, иако је управо тога дана била знатно појачана полицијска служба. Окупационе и полицијске власти очекивале су да ће тога дана, поводом 14. јула, дана пада Бастије, у Београду бити предузета нека изванредна акција. Изасланик немачког Министарства спољних послова Бенцлер, у једном телеграму Берлину, извештава чак о некаквом најављеном

комунистичком пучу у Србији за 14. јул. Па ипак, и поред свих полицијских мера и трагања за ударницима, полиција није успела да спречи ослободилачке групе у акцији.

Убрзо су отпочеле још оштрије акције. На дан 16. јула, око 22 часа, ударници су подметнули пожар у приватној гаражи Љубивоја Перишића у Милошевој улици број 1, која је радила за потребе окупатора. Том приликом изгорело је око 90 буради нафте која је била блокирана од Немаца. Немачке власти водиле су истрагу, али извршиоци дела нису ухваћени нити је чак узрок пожара био расветљен.

Исте ноћи, 16—17. јула, ударници су пресекли далековод на подручју Београда и на тај начин онемогућили рад на једној линији међуградског телефонског саобраћаја.

Једна ослободилачка група припремала је тих дана акцију дизања у ваздух заплећене муниције старе југословенске војске, која се налазила на Железничкој станици, у једном магацину. Гестапо је 17. јула известио Специјалну полицију о припремама саботаже на Железничкој станици и тражио да се предузму ванредне мере предострожности за спречавање ове саботаже, јер је у овом магацину 17. јула већ била изазвана експлозија од које је захваћен мањи део муниције.

У атару села Миријева, 20. јула, по дану је био пресечен један телеграфско-телефонски стуб и тако прекинуте везе које су водиле према Смедереву.

Група скојеваца средњошколаца, тражећи могућности да изврши неку акцију противу окупатора, открила је у старим лагумима на простору Ташмајдана складиште бомби, муниције и експлозива, заостало од старе југословенске војске, за које окупатор још није био знао. Средњошколци Јован Стефановић, Јован Гајгер и неколико њихових другова покушали су да запале ово складиште. Они су претходно из лагума изнели извесне количине експлозива, који је касније употребљен у другим акцијама. Пожар који су изазвали пренео се само на део експлозива, а како се у непосредној близини налазило више немачких буради нафте и бензина, и они су букнули у пламен. Око 20,30 часова, 21. јула, на Ташмајдану су одјекнуле детонације које је могао да чује већи део Београда. Полицијата и овог пута није успела да пронађе извршиоце саботаже.⁹⁾

⁹⁾ Јован Гајгер и Јован Стефановић припадали су најборбенијим скојевцима средњошколцима у Београду. Обојица су 1941. били ученици VII разреда IX мушке гимназије. Заједно са Миливојем Сушићем Суљом, Велизаром Стевановићем и Радованом Ћосићем Батол и другим скојевцима из своје гимназије, током лета 1941. извршили су мноштво саботажа и диверзантских акција, од којих је најважнија поменута акција на Ташмајдану. Гајгер је почетком августа био ухваћен и убрзо стрељан. Стефановић се 1943. пребацио у Космајски одред и августа 1944, у једном сукобу с четницима, на про-

Плакат ослободилачког покрета лепљен на истакнутим местима
у граду лета 1941.

Али то није била једина акција тога дана. Друга група ударника покушала је да изврши паљење једне гараже која је служила потребама немачке војске. У извештају старешине Седмога кварта, достављеном Управи града Београда, може се прочитати:

„Данас, 21. јула т. г. око 13 часова известио је овај кварт инг. Сувајдић Душан, власник ауто-сервиса „Шкода“ у Златиборској улици број 34, да су у 12,30 часова два непозната младића у пролазу поред наведене радионице, где се налазило шест војних камиона, на задњем делу једног камиона просули флашу бензина и исти одмах подпалили, па затим одмах побегли у непознатом правцу. Овај упаљени ауто је помоћу једног апарата за гашење одмах спасен и пожар угушен.“

Истовремено, јула 1941, ступили су у акцију и комунисти и скојевци у Земуну. У тежњи да окупатору нанесу штету, неколико комуниста успело је у јулу да запали један танкер и неколико шлепова с нафтом на Дунаву. Истог месеца једна друга група ударника оборила је три телефонско-телеграфска стуба између железничких станица Земун и Земун—Нови град.

Тако су у Београду и Земуну, већ у јулу 1941, немачки окупациони органи и квислиншки апарат власти осетили прве ударце које су им задавали храбри устаници.

УЗБУНА У НЕМАЧКИМ ШТАБОВИМА

Окупационе власти и њихове домаће слуге били су уплашени првим акцијама београдских и земунских партизана. Њихов страх био је утолико већи што су схватили да су акције добро организоване и што нису имали снаге ни да разбију ослободилачку организацију нити да је открију. Стога су прибегли општим мерама застрашивања и решили да појачају притисак на градско становништво.

Командант Србије је већ 10. јула донео одлуку о формирању концентрационог логора на Бањици. Немци и полиција одмах су почели у овај логор да шаљу затворенике са разних страна града и из читаве Србије, јер затвореничке

стору између Мале и Велике Иванче, нестало је; вероватно да је погинуо. Ћосић је, после великог броја акција у самом граду, отишао у Краљевачки партизански одред. Током 1942^43. борио се у Краљевачком батаљону I пролетерске бригаде. Као рањеник је погинуо на Сутјесци. Сучић је ухапшен у Београду 1943. и убрзо стрељан, В. Стевановић данас је инжењер у Београду.

просторије у Управи града Београда нису могле да приме све ухапшене.

Командант Србије донео је, даље, 11. јула уредбу о поштрењу казни за дела све врсте усмерена против немачке војне силе и окупационих власти. Уједно су домаћи квислинзи пропагандним мерама покушали да заплаше грађане. Милан Аћимовић је 13. јула преко радија одржао говор у коме је оклеветао комунисте да желе да гурну земљу у нову беду и позвао устанике из партизанских одреда, чија се акција у унутрашњости Србије већ испољила, да предају оружје окупаторима. На овај Аћимовићев позив нико се није одазвао.

Међутим, 17. јула командант Србије поново је љутито писао Аћимовићу да су прошле ноћи више пута пресечени војни телефонски каблови у Београду.

„Због оваквих и сличних дела саботаже“, каже он у писму Аћимовићу, „у последње време већ је у више махова стрељан један део смутљиваца који су, по добијеном налогу, изазвали неред. Исте мере биће одмах спроведене у још већем обиму, у случају ако се дела саботаже понове.“

Тим поводом је уједно генерал фон Шредер, командант Србије, преко плаката јавно претио:

„Сада пружам београдском становништву прилику да покаже своју солидарност у борби против рушилаца јавног поретка и безбедности у свету и наређујем да само становништво прими на себе чување разних улица.“

А тога дана, 17. јула, Немци су у Београду стрелали 16 лица, као меру одмазде противу учињених дела.

Немачки лист „БопангеИгт“, који је излазио у Београду, 19. јула је писао поводом поменутих одлука команданта Србије:

„Писмо команданта окупиране Србије и његова Уредба о поштравању казни говори јасним језиком који се не може погрешно тумачити. Ко тај језик не разуме, или неће да разуме, тога ће строгост саме казне научити памети. Било би управо детињасто ако би се коректност са којом немачке окупаторске власти поступају са домаћим становништвом схватила као слабост ... На свим подручјима која се налазе под немачким суверенитетом и на којима су немачки органи примили улогу да загарантују мир и омогуће обнову, уништавају се кратким поступком комунистички елементи, ма где исти покушали да дигну главу ...“

И није остало само на претњама. У Београду је 18. јула стрељано 28 затворених лица, већином ухапшених у рацији

22. јуна и наредних дана, а међу њима и извешан број партијских активиста и! функционера: Владета Поповић Шпанац, Слободан Шкеровић, Вукашин Антић-Додић, Павле Бихаљи, Богдан Велашевић и други.¹⁰⁾

Оружане акције противу окупатора и квислиншке жандармерије широм Србије, као и саме акције у Београду, показале су немачким командантима да се ради о плански припремљеном и организованом покрету борбе за ослобођење земље. Они су то у Београду могли добро да осете јер су већ јула 1941. отпочели своје борбене акције партизански одреди, који су оперисали у непосредној околини града, нарочито Посавско-космајски одред. Чете овог одреда, Посавска, Грочанска и Космајска, такође су директно опомињале немачке официре у Београду на озбиљност ситуације. Највиши окупаторски функционери дубоко су се забринули.

У вези с тим у Београд је 23. јула стигао сам фелдмаршал фон Лист, немачки командант Југоистока, да одржи конференцију с највишим окупационим функционерима и официрима у Србији и потражи решења за борбу противу устаника. Фелдмаршал Лист конферисао је у оклопљеном вагону читав дан са својим потчињеним у окупационој зони у Србији. На овој конференцији окупаторски команданти дошли су до закључка да немачке снаге не располажу потребним увежбаним јединицама за угушење устанка. Зато је тада одлучено да се првенствено ојачају немачке и домаће полицијске снаге. Милану Аћимовићу, Драгом Јовановићу и Таси Динићу, Аћимовићевом помоћнику у Министарству унутрашњих послова, дат је специјалан задатак да створе посебне жандармеријске одреде који би ступили у борбу противу устаника у Србији и који би у самом Београду били способни да одржавају ред и мир за рачун окупатора.

Упоредо с тим, настављен је пропагандни рат и појачане су претње немачких штабова. Командант Србије је, 24. јула 1941. године, поново издао уредбу којом, под претњом смртне казне, захтева предају свег оружја, укључујући и ловачко ватрено оружје, као и све врсте муниције, ручних граната, експлозивних средстава и другог ратног оружја.

Али је и ова претња остала без резултата.

¹⁰⁾ Павле Бихаљи (Земун, 1898—1941), публицист, истакао се као борац против фашизма у периоду између два светска рата. Основао је 1928. издавачко предузеће „Нолит“, које је својом активном политичком улогом путем издавања напредне литературе и лепе књижевности одиграло значајну улогу у развоју читавих генерација између два рата. Услед тога је „Нолит“ био у сталном сукобу с владајућим режимом а његов власник и уредник Павле Бихаљи више пута затваран и мучен у београдској Главњачи. Бихаљи је ухапшен већ 17. маја 1941. од стране органа Гестапоа у Горњем Милановцу, одакле је пребачен у београдски затвор.

ЕКСПЛОЗИЈЕ И ПОЖАРИ У СВИМ ДЕЛОВИМА ГРАДА

Док су немачки команданти са својим домаћим слугама већали о томе шта ће предузети против устаника, у граду су настављене акције противу окупатора. Једна ударна група 22. јула изазвала је експлозију у немачкој гаражи у Захумској улици број 26. Истог дана, друга група илегалца изазвала је пожар у штали у којој су били смештени коњи немачке војске у улици Светог Николе број 41.

На сам дан састанка фелдмаршала Листа с високим окупационим функционерима и официрима, 23. јула, једна илегална ударна група изазвала је пожар у немачкој поштанској дирекцији у Симиној улици. Сутрадан, 24. јула, око 16 часова, ударници су поново покушали да запале немачко складиште заплећене југословенске пушчане муниције, које се налазило на Железничкој станици. Извршиоци и овога пута нису ухваћени.

Неколико крупних акција београдски ударници извршили су против окупатора 25. јула 1941. године. У саму зору тога дана, група од неколико наоружаних партизана дошла је у село Бели Поток, везала жандарме који су се нашли на служби и динамитом бацила у ваздух један железнички пропуст у дужини од више метара, па се затим удаљила. Према постојећим подацима, та је била прва партизанска група која је извршила акцију у непосредној близини, готово на периферији града. У полицијском извештају тим поводом се каже да је Бели Поток делом спадао у надлежност Управе града Београда, а поред друма за Крагујевац налазило се у тренутку ове диверзије доста војске и тенкова.

Ударне групе и десетине разрадиле су посебну технику за брзо паљење паркираних немачких аутомобила. Најчешће су у овакву акцију улазила два ударника. Један од њих просуо би припремљени бензин на гуме задњих точкова у близини бензинског резервоара, а други би брзо припалио проливени бензин и док би се ударници хитро удаљавали, аутомобил би већ буктао у пламену. Највећи број оваквих акција био је тако вешто изведен да окупатори и жандарми, и поред појачане полицијске и патролне службе, нису могли да ухвате ударнике.

На изложени начин 25. јула ударници су извршили пет акција. У полицијским извештајима забележено је да су тога дана извршене акције паљења аутомобила у Кондиној улици, у Иванковачкој улици, испред хотела „Royal“ у Краља Петра улици (данас Улица 7. јула), затим у Белгијској и Задарској улици.

Ове борбене акције вршиле су групе организоване од стране партијских ћелија и скојевских актива. Велики број ових група у то време крстарио је градом и тражио мо-

гућности ступања у дејство. Средином јула овај рад „по војној линији“ био је у скојевској организацији организационо одвојен од актива и за њега су били задужени посебни другови који су непосредно руководили ударним групама и десетинама, планирали и спроводили све или већину поменутих акција.

Разумљиво је да је у појединим акцијама ове врсте било и непредвиђених тешкоћа. Тако се из извештаја старешине IV кварта од 26. јула види да су омладинци који су запалили немачки војни аутомобил испред зграде број 26 у Кондиној улици били примећени од стране фолксдојчера, кројача Јожефа Крија. Фолксдојчер је почео да гони омладинце, али су ови успели да се склоне у зграду број 15 у истој улици, а затим су кроз двориште ове куће прешли у Поенкареову улицу. Како их је Крија и даље гонио, ушли су у болницу „Светога Василија“, у Видинској улици, прескочили зид и изгубили се испред гониоца.

Две средњошколке, ученице V разреда Друге женске гимназије, Нада Анастасијевић и Зорица Божовић, 26. јула покушале су да запале немачки аутомобил у Симиној улици испред зграде број 23. Немачки војници су, међутим, с прозора угледали овај покушај паљења аутомобила и одмах истрчали на улицу. Омладинке су се надале у бекство и Нада Анастасијевић успела је да измакне гониоцима, док је Зорица Божовић била ухваћена и предата полицији.¹¹⁾

Једна од највећих акција београдских партизана изведена је у ноћи 26—27. јула. Према посебно разрађеном плану, припадници једне ударне десетине те ноћи запалили су гаражу „Форд“ у Гробљанској улици. У њој се налазио немачки армијски аутомобилски парк. Пожар је захватио

¹¹⁾ *Нада Анастасијевић* (Београд, 1925—1943), средњошколка, већ као четрнаестогодишња девојчица приступила је напредном средњошколском покрету. Учествовала је у борби са жандармеријом 8. септембра 1940. у Кошутњаку и у разним другим акцијама. У лето 1941. припадала је једној од ударних омладинских група и непосредно је вршила саботаже и диверзантске акције. У јесен 1941. отишла је у Космајски партизански одред, али је била заробљена од стране недићеваца и више месеци провела је у затвору у Ужицу и концентрационом логору у Шапцу. По изласку из логора поново се прикључила илегалном покрету у Београду, а касније прешла у Јабланички партизански одред, где је погинула у једном сукобу с непријатељем 26. јуна 1943. — *Зорица Божовић* (1925—1941), средњошколка, заједно с Надом Анастасијевић била је међу најбољим скојевкама у II женској гимназији. Будући из напредне породице (њен отац и две старије сестре такође су припадале НОП-у), већ у IV разреду гимназије почела је да ради у СКОЈ-у. Нарочито се истакла приликом прикупљања протестних потписа против забране средњошколских листова у пролеће 1940. У лето 1941. учествовала је у многобројним саботажама и диверзантским акцијама. Ухваћена је у поменутој акцији, одведена у затвор и подвргнута свирепим методима саслушавања. Убрзо је из затвора пребачена у Бањички логор, а одатле је с једном групом затвореника изведена на стрељање.

прво бурад са бензином и нафтом, а убрзо се пренео на немачке аутомобиле. У пожару су уништена 23 аутомобила, већи број је оштећен, а настрадало је и десет приватних аутобуса. Потпуно су изгорели радионица за оправке, складиште резервних делова и већа количина нафте и бензина које су Немци у тој гаражи чували.

Акцију паљења гараже „Форд“ извршили су ударници партијске ћелије радника текстилних предузећа. У организацији и извођењу ове акције учествовали су комунисти Радмила Рајковић, радница, браћа Ленард¹²⁾ и други. Акција је била тако добро организована да полиција никад није успела да сазна ко ју је и како извршио, иако је упорно трагала за извршиоцима дела и касније вршила страховит притисак на многобројне ухапшенике, међу њима и именоване учеснике у овој акцији.

Још једна немачка гаража пламтела је у пожару 27. јула. Предвече тога дана ударници су убацили запаљиве плочице у бившој Крајслеровој гаражи у Масариковој улици број 3, реквирираној од стране немачке војне команде. У моменту пожара у гаражи се налазило око десет немачких аутомобила. Према полицијском извештају, штета причињена овој гаражи ценила се на преко 80 хиљада динара.

Највећа акција илегалних десетина и ударних група у Београду у паљењу окупаторске штампе такође је изведена 27. јула. Ово је била масовна и изванредно добро организована и синхронизована акција. Многобројне групе омладинаца-ударника, у исти час, око 7 часова ујутру, у свим деловима града приступале су продавцима новина и новинским киосцима, одузимају листове „Ново време“, „Обнову“ и друге, поливали их бензином и палили. Према сачуваним документима из полицијске архиве, види се да је ова акција била изведена: пред киосцима на углу Кнез-Михаилове и Књегиње ЈБубице (данас Змај-Јовина) и испред Карађорђевог улице број 36, затим у улици Војводе Степе, на Црвеном крсту, у улици Војводе Глигора (данас Устаничка), Престолонаследника Петра (данас Максима Горког), код кафане „Кикевац“, пред зградом у Таковској улици број 11, у Варшавској број 6, испред кафане „Американац“ у Високој

¹²⁾ Радмила Рајковић (Белица, 1918—1944), живела је у Београду од 1939. радећи као радница у фабрици чарапа „Моравија“. После саслушавања у Специјалној полицији пребачена је у Бањички логор, где је задржана све до септембра 1944. године, када је стрељана заједно са групом другарица. (Види стр. 174 и 318.). — Браћа Љубомир (1913—1941) и Драгутин (1918—1941) Ленард, фирмописци, учествовали су у већем броју акција против окупатора у Београду. Били су политички активни углавном на Карабурми и Булбулдеру. Полиција их је заједно ухапсила. Из затвора су пребачени на Бањицу, одакле су изведени на губилиште. Љубомир је обешен у дворишту логора после откривених припрема за бекство.

улице на Чукарици и на углу Кнез-Михаилове и Чика-Љубине. Међутим, број места где је извршено паљење окупаторске штампе далеко је већи. С обзиром да су у полицију истовремено стизали извештаји са свих страна града, жандармеријски одреди нису могли благовремено интервенисати, поготову што је акција била изведена муњевитом брзином. Зато је цела акција извршена готово без икаквих губитака, а забележена су свега два случаја хапшења учесника ове акције.

Ни команда немачке пешадијске регименте 734 није 27. јула остала мирна. Око 17 часова ударници су покушали да изазову пожар у штали у којој су се налазили немачки војници са комором регименте.

И у каснијим вечерњим часовима тога дана забележена је још једна акција. Иако је у те сате било забрањено кретање грађана, у непосредној близини града, око 20 часова, испаљено је више метака на једног немачког војника, о чему је сачуван полицијски извештај.

Због свих наведених и многих других акција немачке команданте у Београду почео је хватати прави бес. Телеграфска агенција „Рудник“ објавила је 27. јула саопштење о изрицању смртне казне за недозвољено ношење оружја.

„Ко год се затекне да без дозволе поседује оружје, без милости ће бити кажњен смрћу“, говорило се у овом саопштењу.

Немајући другог начина да одржи ред и мир у граду, и заштити немачке војне и цивилне власти од напада бораца за ослобођење, командант Београда био је принуђен 28. јула да прогласи у Београду опсадно стање.

„Пошто је плански рад на подизању главног града Београда — каже се у наредби немачке Команде града Београда — „који је обећавао толико успеха, ометан злочиначким и неисказиво безумним елементима, појављује се потреба да се ради олакшања рада органа безбедности поново заведе нека врста опсадног стања, које је раније у општем интересу било ублажено. Према томе, вечерњи полицијски час за становништво премешта се овако:

радним даном, изузев суботе, 20 часова;

суботом и недељом, 19 часова. Према томе ће се затварати и локали.

Јевреји, који и том приликом опет покушавају да лове рибу у мутној води, СМЕЈУ ДА СЕ ПОЈАВЉУЈУ НА УЈШЦИ САМО ОД 6—18 часова. По потреби предузеће се према њима даља ограничења.“

У намери да још више застраше становништво, Немци су тог истог дана извршили један велики злочин. Као меру

одмазде за догађаје из последњих дана, они су рана ујутро 28. јула стрељали 122 лица.

Уједно су немачки и домаћи полицијски органи удвостручили напоре ради откривања илегалних организација ослободилачког покрета у граду. Управо су тих дана почели да врше ноћне блокаде појединих крајева града и да претресају станове, тражећи скривене илегалце и трагајући за тајним склоништима оружја и муниције. У тим рацијама најчешће су хапшени обични грађани, који нису имали непосредних веза с ослободилачким покретом. Ухапшени су у затвору били излагани страховитим мучењима; полиција је хтела преко њих да открије организаторе борбе противу окупатора. Највећи број тада затворених грађана упућен је касније у Бањички логор.

Међутим, ни опсадно стање, ни ноћне блокаде, ни појачана полицијска и патролна служба нису могли да обуставе даље извођење акција припадника народноослободилачког покрета у Београду. Већ у ноћи 28—29. јула ударна група скојевца Драгутина Стојнића, кројачког радника, на 11 км пута Београд—Смедерево, у атару села Калуђерице, оборила је један телефонско-телеграфски стуб и тако покидала све водове који су водили у том правцу.

СПАСАВАЊЕ АЛЕКСАНДРА РАНКОВИЋА И ДРУГЕ АКЦИЈЕ

Највећу, најорганизованију, најмасовнију и најзначајнију своју акцију у борби противу окупатора у лето 1941. године београдски ударници предузели су 29. јула. Они су тога дана извршили прави војни препад и из канџи окупатора отргли Александра Ранковића Марка, секретара Покрајинског комитета и члана Политбироа ЦК КПЈ.

До Ранковићевог хапшења дошло је 27. јула, када је Гестапоу пошло за руком да осујети покушај дизања у ваздух радио-станице у Макишу. Једна група ударника припремала је ову акцију под непосредним Ранковићевим руководством. Дан пре самог хапшења, немачки полицијски органи открили су бомбу тешку око 2,5 кг и ухватили једног учесника припремане саботаже, који је био наоружан. С тим у вези, ослањајући се на доставу једног провокатора, Гестапо је сутрадан, 27. јула, на углу Јужног Булевара и Ђердапске улице успео да ухапси Александра Ранковића. Он је одмах био одведен у затвор Гестапоа и тамо зверски мучен.

Непосредно после Ранковићевог хапшења, обавештен о томе у вили породице Ненадовић на Дедињу, где је тада био

смештен, Тито је наредио да се одмах предузму најенергичније мере за ослобођење Ранковића. Цана Бабовић и Ђуро Стругар су се прихватили организације овога задатка.

Партија је убрзо сазнала да су измученог и пребијеног Ранковића фашистички полицајци превезли из затвора Гестапоа у затвореничку болницу у Видинској улици. У истој болници налазило се неколико другарица комуниста, међу њима Вера Гуцоња-Вребалов, Митра Митровић, Вера Лазовић и друге, од којих су неке препознале Ранковића. Оне су одмах обавестиле Партију где се налази ухапшени Ранковић и какав је његов положај. Вест је из болнице, на једној цедуљи, пренео лекар Грујо Лазовић, комунист, који је као студент медицине слободно улазио у болницу.¹³⁾

Пошто је Ранковић пао у руке службеника Гестапоа, агенти београдске Специјалне полиције нису га били видели, а гестаповци, по свој прилици, нису знали кога држе у рукама. Очекујући да ће га другови спасти, Ранковић је испребијан лежао у болници, одлучивши да ће најбоље бити да симулира несвест.

Ранковићево хапшење временски се подударило с већ завршеним ранијим припремама за спасавање поменутих другарица комуниста. Наиме, Месни одбор НО фонда био је прихватио предлог Грује Лазовића да се изврши акција спасавања ухапшених другарица из затвореничке болнице, међу којима се налазила и његова сестра. Ради тога Месни одбор НО фонда је још средином месеца јула, преко Лазовића и затворених другарица, извршио подробна испити-

¹³⁾ *Вера Лазовић* (1920—1944), рођена у Буковини, у месту Черновице. Од 1937. студира у Београду и активно се укључује у студентски покрет. Као некомпромитована закупила је гарсоњеру у Баба-Бишњиној улици бр. 13, где су се затим скривали илегалци. Јуна месеца 1941. ухатнута је. Већ септембра успело јој је да се ослободи. После краће паузе, октобра 1942. враћа се у Београд и поново се укључује у покрет, да би 1943. отишла у Космајски одред, где је била шифрант, а касније и болничарка. Маја 1944. умрла је после прележаног тифуса и запаљења плућа. — *Груја Лазовић* (1918—1941), рођен у Доњој Аустрији, у логору где му је отац био интерниран као српски студент. Године 1922. долази са родитељима у Ваљево, где живи до 1936. Још у ваљевској гимназији истицао се напредним ставовима, због чега је искључен из гимназије. Студирајући на Медицинском факултету (од 1937), повезао се са напредном студентском омладином и тада се пријавио као добровољац за Чехословачку. После бомбардовања Београда вратио се у Београд и био врло активан. Септембра 1941. године је ухапшен. Издахнуо је у великим мукама исте године. — *Вера Вребалов* (1917—1944), студент, рођена у Поповцу. Као студент медицине истицала се напредним радом на Универзитету, због чега је хапшена још 1935. год. Године 1941. била је у руководству СКОЈ-а. Јула исте године је ухапшена. Једно време провела је у болници у Видинској улици, одакле је успела да побегне и оде у одред „Вељко Дугошевић”. Ухваћена је од стране четника јануара 1944. године, дуго мучена и на крају извршила самоубиство.

вања стања у овој болници, добијена су детаљна обавештења о унутрашњем реду у болници, о стражарским местима, о навикама стражара и болничког особља, о унутрашњем распореду просторија и другим елементима. На основу тих података, уз помоћ доктора Ненада Паренте, била је израђена скица с распоредом просторија и утврђен план за акцију спасавања затворених другарица. Акцију је имала да изведе група од осам ударника, од којих је сваки имао одређен правац кретања и задатак.

Последњег дана уочи планиране акције, која је требало да се изведе у 8 часова ујутру, Лазовић је још ишао у болницу да изврши последње провере и да разговара са затвореницама, од којих су се неке налазиле на шетњи. Управо тада је добио цедуљу са извештајем да је у болницу доведен ухапшени Ранковић.

Пошто је партијско руководство обавештено где се Ранковић налази, одлучено је да се припремљена акција спасавања из болнице затворених другарица одложи, а све већ извршене припреме да се искористе за спасавање Александра Ранковића. Ради тога искоришћена су већ постојећа обавештења о ситуацији у болници и план распореда просторија. Из београдских ударних група и илегалних десетина одабрани су најборбенији и најiskusнији борци, а њима је прикључен и изванредан број партијских функционера, те је тако образована посебна група од 50—60 ударника за ослобођење из болнице затвореног Ранковића.

Ова група је, у основи, имала да поступи према већ израђеном плану акције спасавања којим су били предвиђени правци извлачења затвореника из болнице. Знатно већи број учесника у овој акцији добио је углавном задатак обезбеђења у околним улицама.

У тренутку када су ударници већ полазили на извршење задатка, 29. јула, изненада је отказао човек који је имао са аутомобилом да чека у суседној улици и да ослобођеног затвореника превезе на безбедно место. Међутим, организаторе Ранковићевог спасавања та непредвиђена околност није збунила и акција је почела упркос томе. Није се више смело чекати. Морало се брзо делати и Ранковића је требало ослободити по сваку цену.

Упад у затвореничку болницу извршила је група од пет другова, наоружаних револверима. Да би лакше продрли у болницу, они су пред собом водили једног „везаног“ друга, стварајући на улазу утисак да агенти доводе некаквог ухапшеника. На улазним вратима ударницима се, међутим, супротставио жандармеријски наредник Аранђел Јовановић и како није било времена за веће објашњавање, овај жандарм био је убијен на лицу места. Ударници су, одмах продрли у собу у којој је лежао Ранковић и извели га брзо из болнице.

У свим околним улицама биле су постављене ударничке страже са задатком да, у случају појаве немачких патрола или жандармеријских група, одмах ступе у дејство. Чувши пуцањ пред болницом, један немачки војник потрчао је у помоћ жандарму-стражару, али је и њега једна група ударника брзо уклонила с пута.

Ранковић је изведен са завијеном рањеном главом и у болничком рубљу. Ударници су га брзо одвели у оближњу улицу, у стан радника Јанецкова, где се пресвукао у цивилно одело. Одатле је убрзо, шпедитерским колима, преко Теразија пребачен на Пашино Брдо, и даље у склониште Централног и Покрајинског комитета, у Кумодрашку улицу број 222.

У околним улицама, међутим, брзо су се узбунили жандарми и немачке патроле. У пуцњави насталој између београдских ударника и окупаторских и полицијских снага била су рањена два ударника. Али нико од учесника у овој акцији није том приликом био ухваћен, што најбоље говори о изванредном плану и организацији ове акције.

Александар Ранковић био је на тај начин спасен за Партију, за народноослободилачки покрет у читавој земљи.

Београдски ударници су за ову акцију посебно похваљени од стране Главног штаба Народноослободилачких партизанских одреда Југославије. У првом броју Билтена Главног штаба објављена је похвала:

„Изражавамо нашу похвалу групи партизана која је 29. VII 1941. упала у београдску болницу и спасла из канци Гестапоа једног руководећег народног борца. Ова партизанска група показала је не само примерну храброст и хладнокрвност већ и умешност у извођењу свога задатка.“

Неколико дана после Ранковићевог ослобођења, поменутој групи другарица такође је пошло за руком да, уз помоћ Партије, изиђе из затвореничке болнице на слободу. Њихово ослобођење био је још један велик успех београдског народноослободилачког покрета.

*
*   *

Преглед акција које су извели борци за ослобођење у самом граду у току јула 1941. године који смо дали — није потпун. Њихов број био је далеко већи. Нарочито је био велик број оних мањих акција које нигде нису остале регистроване. Познат је, такође, извештај о броју акција за које се још не може утврдити тачан датум.

Тако су ударници запалили немачки аутомобил у Приштинској улици у јулу месецу. Посебна група ударника такође је у јулу месецу, у бифеу Сикимића, у данашњој Змај-Јовиној улици, покушала да изврши тровање једног од најопаснијих агената. Ђорђа Космајца¹⁴). Велик је био број акција за истицање ослободилачких парола и цепање плаката које су окупатори лепили по граду, итд. Члан средњошколског руководства СКОЈ-а Војислав Нановић израдио је у линолеуму клише за паролу „Смрт фашизму!“, „Србија се умирит не може“ и друге, које су у хиљадама примерака отискиване и растуране по читавом граду, најчешће лепљењем на бандере и ограде појединих дворишта.

Током месеца јула велики број акција противу окупатора извршиле су ударне групе и илегалне ослободилачке десетине у Земуну. Читаве екипе илегалца излазиле су са тестерама, клештама и секирама на комуникацију Београд—Загреб, на релацију Земун—Батајница и тамо до неко доба ноћи секле стубове и жице.

Посебно су се, по броју и разноврсности акција, истицали радници у земунској фабрици „Икарус“. Ту је партијска ћелија организовала израду четворокраких и трокраких клинаца, такозваних „јежева“, са крацима дугим до седам центиметара, који су бацани по улицама и друмовима да би бушили гуме немачких аутомобила. Радници „Икаруса“ снабдевали су овим „јежевима“ такође београдске ударне групе и десетине.

Осим тога, комунисти су у „Икарусу“ систематски организовали саботажу производње за немачку војску. Секретар партијске ћелије Михаило Вукша¹⁵) преправљао је техничке цртеже тако да су поједини алати знатно дуже обрађивани, а и готови су се морали поправљати. Чланови партијске ћелије и скојевци „Икаруса“ сипали су струготину од шмиргла и метала у мазалице машина и мотора, што је изазивало паљење мотора и рано заривање лежишта.

“) Бифе у Змај-Јовиној улици држали су браћа Сикимићи. У њега су често навраћали агенти Управе града. Акцију тровања Космајца припремила је једна ударна група из рејона „Центар“. Био је набављен отров јаког дејства који је Космајцу стављен у шприцер. Кад је Космајац принео чашу устима и прогутао врло малу количину, срушио се. Настала је забуна. Један од браће Сикимића брзо је склонио чашу са отровом. Космајац је пренет у немачку болницу и тамо излечен, а агенти тада још нису посумњали у власнике бифеа. Млађи брат, Обрад Сикимић, средњошколац, касније је био ухваћен као члан једног рејонског комитета СКОЈ-а и стрељан у Јајинцима. Други, старији брат, Никола Сикимић, данас је службеник Секретаријата за унутрашње послове.

“) *Михаило Вукша* (око 1910—1943), металски радник, био је један од најистакнутијих радника-комуниста у Земуну. У свим предузећима у којима је радио био је необично цењен као изврстан радник. Радио је такође у Земуну и Сремској Митровици. Члан је КПЈ од 1940. Био је неколико пута хапшен због своје револуционарне де-

Ударник Живко Велимировић¹⁶⁾ изазвао је јула месеца пожар на једном танкеру и неколико шлепова са нафтом на Дунаву. Група ударника била се увукла на аеродром и тамо оштетила транспортер за асфалтирање писте, тако да су ови радови морали бити обустављени за две недеље. На аеродрому је и комуниста Јанко Фогл¹⁷⁾ убацивао песак у бензинске резервоаре на немачким авионима, што је морало изазвати знатне штете.

Комунисти и скојевци у земунским предузећима „Телеоптик“, „Змај“ и „Рогожарски“ такође су у својим фабрикама систематски организовали саботажу производње.

Све ове акције, нарочито акција београдских партизана у центру града, када је усред бела дана из руку окупатора отргнут један од највиших руководиоца Комунистичке партије и народноослободилачког покрета у Југославији, до максимума су разгневиле немачке команданте. Командант Србије наредио је 30. јула да град Београд има да плати контрибуцију од 10 милиона динара или 500 хиљада немачких марака, „као одмазду за терористичка дела која су извршена у току последњих дана“. („Плаћени износ биће употребљен за спречавање комунистичке делатности.“)

Тим поводом немачки лист „БопангеИлтд“ писао је:

„Елементи који су се решили на то да врше разбојничка дела као и саботаже не могу се више научити памети саветом и опоменом, већ једино применом најстрожих казни.“

Ипак су окупатори у то доба још увек били слаби и немоћни да се озбиљније супротставе устаницима у целој земљи па и у Београду. Зато су тада њихова најјача средства за одбрану од устаника биле претње и обрачун са голорукиим становништвом.

латности. Савременици везују за његово име многе диверзантске акције изведене у Земуну. Када му је у Земуну био онемогућен сваки опстанак, прешао је у село, где је био оснивач радионице бомби на ослобођеној територији у Срему. Борио се у Фрушкогорском и касније Босутском партизанском одреду, у коме је и погинуо на дужности обавештајца одреда, пошто је упао у непријатељску блокаду код села Петровчића.

¹⁶⁾ Живко Велимировић (Беоцин, 1906—1943), механичар, још 1935. радио је на стварању партијске организације у Беоцину, због чега је био ухапшен и предат Суду за заштиту државе. После многобројних акција које је извршио у Земуну, пребацио се у партизански одред. Погинуо је у једној војвођанској јединици 1943. у Босни.

¹⁷⁾ Јанко Фогл (1913—1944), металац, брат Силвестра Фогла (види напомену на стр. 82.), борио се у првој чети II подунавског партизанског одреда, под псеудонимом „Грк“, био је јако омиљен међу борцима. У једној борби је рањен и ухваћен на бојишту 1943, па је спроведен у Јасеновачки логор, где је убијен непосредно уочи ослобођења земље.

ПОЛИТИЧКА АКЦИЈА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ
ПОКРЕТА

Све досад речено био је само један део активности ослободилачког покрета у граду током месеца јула. За читаво ово време чланови Комунистичке партије и СКОЈ-а својим политичким радом вршили су необично снажан утицај на грађане и омладину. Они су на скуповима најразличитије врсте, почев од састанака са симпатизерима Партије, у редовима пред радњама и пекарама, пред чесмама и на пијацама, па све до обичних разговора са рођацима у становима објашњавали потребу оружане борбе против окупатора и у том настојању наилазили код родољубивих Београђана на велике симпатије.

У току јула месеца у Београду су штампана и растурана још два прогласа Централног комитета КПЈ с позивом на борбу противу окупатора и ставовима Комунистичке партије о тој борби. Централни комитет КПЈ издао је своје прогласе 12. и 25. јула. Они су такође штампани у поменутој илегалној штампарији Покрајинског комитета КПЈ за Србију. У њој је у току јула штампан и орган Централног комитета КПЈ „Пролетер“ за април—мај—јун—јул 1941. године, у коме су објављени закључци с Мајског саветовања КПЈ у Загребу. Сви ови материјали слати су преко курира у разне крајеве земље, а у Београду су, преко мреже за растурање, дељени партијским и скојевским организацијама, као и појединим грађанима.

Јула 1941. године у Београду су припадници Народно-ослободилачког јпокрета имали да савладају посебне тешкоће у политичком раду. У то време у граду почињу своју политичку акцију разне четничке организације и јављају се присталице четничког покрета и избегличке владе. Они настоје да убеди грађане да је сувише рано за оружану акцију против окупатора, да за активну ослободилачку борбу још није време, да треба сачекати док Немци буду прво потучени на главним фронтовима у Европи и Африци па тек онда предузимати оружани напад против окупатора, јер ће у противном случају српски народ бити само изложен репресалијама и уништавању.

Присталице Драже Михаиловића и у Београду јула месеца почињу стварати своју организацију. Једна група официра, избеглих од заробљеништва, прикрила се од Гестапоа и немачке команде и ствара своју тајну организацију за Београд. Ти официри повезали су се са штабом Драже Михаиловића на Равној гори и од њега су примали упутства за рад. Преко њих је равнаторски штаб успоставио везе са турском и америчком амбасадом а преко неких службеника ових амбасада створио своје прве тајне канале за одржавање веза

са Цариградом, куда су, у лето 1941, били упућени извештајци за енглеску обавештајну службу.

Поред тога, оружане акције партизана у целој земљи и многобројне диверзије припадника народноослободилачког покрета у самом Београду утицали су на бивше буржоаске политичаре који су се били притајали у Београду. Они су, изгледа, схватили да је за њих опасно да остану сасвим неактивни. Почели су се постепено окупљати с намером да се супротставе Комунистичкој партији и народноослободилачком покрету. Неки од ових бивших политичара великосрпске оријентације, као Перо Слијепчевић, професор Универзитета, Младен Жујовић, адвокат, Војислав Вујанац, адвокат, Милош Секулић, лекар, и други одлазили су на Равну гору на разговоре са Дражом Михаиловићем. Тих дана у Београду се почео формирати и такозвани Централни национални комитет, који је координирао свој рад са штабом на Равној гори и убрзо постао политичко руководство четничког покрета Драже Михаиловића. У овом Комитету окупили су се разни великосрпски реакционарни политичари проенглеске оријентације.

И док су на једној страни припадници четничког покрета, који је тек био у настајању, ширили међ грађанством страх и панику у вези са ослободилачким акцијама београдских ударника, чланови Комунистичке партије и СКОЈ-а и други родољуби неуморно су објашњавали перспективе и потребу најенергичније борбе против окупатора. У том политичком раду припадници народноослободилачког покрета имали су да крше отпор буржоаске реакције и да разбијају схватања о томе да није време за борбу против окупатора.

И није се сада радило само о убеђивању. Требало је речи претварати у борбена дела, ићи у акцију, у устанак, у ослободилачки рат.

Необично снажна политичка активност београдског дела ослободилачког покрета током јула и осталих месеци 1941. године испољила се великим делом у пружању помоћи партизанским одредима. Из Београда је отишао на терен Главни штаб Народноослободилачких одреда за Србију још почетком месеца јула, а затим су у Посавском, Космајском, Ваљевском, Мачванском, Првом и Другом шумадијском одреду партизанске редове попуњавале стотине Београђана, које су Партија и СКОЈ упућивали у борбу. Из Београда су у партизанске одреде непрекидно слани пакети са санитарским материјалом, са хартијом и штампарском бојом, са одећом и обућом, прикупљеном од грађана за партизанске борце, као и другим стварима у којима су партизани оскудевали.

У Београду је широко било развијено прикупљање сваковрсне помоћи за партизанске одреде. Грађани су припадницима народноослободилачког покрета давали за партизане новац, санитетски материјал, веш, чарапе, разне врсте одеће и обуће, затим материјал неопходан за умножавање и друго. У јулу и августу настављено је одржавање течајева за жене и омладинке ради обучавања у пружању прве санитетске помоћи. После ове обуке поједине жене и девојке одлазиле су као болничарке у партизанске одреде.

Да би се пружила што већа помоћ партизанским сдредима, јула 1941. граду је илегално била основана радионица за шивење топле одеће за партизане. Радионица је радила у кројачници Драгомира Нешића у Јакшићевој улици број 3. Топла одећа за партизане припремана је ту све до краја 1941. године. Одећу су шили радници Ранко 'Борђевић, Милорад Цукућанин и Лука Шунка. Према непотпуним подацима, било је ту за партизане сашивено око сто топлих кошуља, 50 гаћа, 50 грудњака, 50 пари одела од шајака и сто шајкача. Одећа је преко курирских веза достављана партизанским одредима у ближој околини Београда.

Тако је Београд у првим данима оружаног устанка био и стетиште не само бораца и руководећих кадрова за партизанске одреде већ и извор снабдевања партизанских одреда лековима, одећом, обућом и другим материјалом, па чак и оружјем које је повремено из тајних склоништа у илегалним становима преношено на терен. А све су то Београђани чинили упркос немачким и полицијским претњама и терору који је окупатор већ почео.

У месецу јулу забележен је још један изванредно важан и значајан догађај. Врховни командант свих партизанских одреда, Тито, у свом седишту у вили Ненадовића на Дедињу, израдио је план операција партизанских одреда у Србији. Проучавајући конфигурацију терена у Србији, како би на основу извештаја о борби првих партизанских одреда, које је примао, израдио план даљег развоја устанка, Тито је створио замисао о ослобођењу простране територије у западној Србији. Из Београда је отишло Титово писмо Главног штабу Народноослободилачких партизанских одреда за Србију са упутствима о стварању слободне територије у западној Србији, која ће бити база за даље вођење и напредовање устанка не само у Србији већ и у источној Босни, Санцаку и другим крајевима, необично значајна база за развој народног устанка у читавој земљи.

У току првих шест недеља после немачког напада на Совјетски Савез Београд је постао позорница догађаја од огромног историјског значаја, а његове улице поприште борбе за уништење фашизма и ослобођење Југославије од окупатора.